

**ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА**

КЛЮЧКОВИЧ Анатолій Юрійович

УДК 329(430) “1990/2005”

**ПАРТІЙНА СИСТЕМА НІМЕЧЧИНИ:
ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ МЕХАНІЗМУ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ
ТА ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ (1990-2005 рр.)**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути і процеси

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

ЛЬВІВ – 2006

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі політології історичного факультету Ужгородського національного університету Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник:

доктор історичних наук, професор

Вегеш Микола Миколайович,

Ужгородський національний університет,

ректор, завідувач кафедри політології

Офіційні опоненти:

доктор політичних наук, професор

Варзар Іван Михайлович,

Київський національний педагогічний університет

імені М. П. Драгоманова, професор кафедри політичних наук

кандидат філософських наук, доцент

Рутар Степан Михайлович,

Львівська комерційна академія, доцент кафедри політології

Провідна установа: Дніпропетровський національний університет,
кафедра політології

Захист відбудеться “7” квітня 2006 р. о 15 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.17 Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79000, м.Львів, вул.Університетська, 1.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м.Львів, вул.Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано “4” березня 2006 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат політичних наук

Шурко О.Б.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У розвинених демократичних країнах партії є одним із найважливіших політичних інститутів в організації делегування владних повноважень народу державним законодавчим і управлінським структурам. Партії оптимізують не тільки взаємодію суспільства та держави, але й визначають форму існування державної влади. Досвід функціонування партійних систем розвинених країн засвідчує багатоваріантність партійно-владної взаємодії у формуванні та здійсненні політичної волі народу, що є практичним взірцем для розвитку молодих демократій.

Німецька модель демократії базується на визначальній ролі партій у забезпеченні функціонування політичної системи. Дієвість даної моделі доводить не тільки весь позитив історичного розвитку ФРН до 1990 р., але й політична стабільність в об'єднаній Німеччині. Водночас, увага німецької громадськості дедалі частіше акцентується на нових і часто суперечливих тенденціях у діяльності партій та розвитку партійної системи. Мова йде, передусім, про зміни в партійній системі, які відбулися внаслідок об'єднання ФРН та НДР у 1990 р., а саме: плюралізацію партійного спектру, регіоналізацію представництва партій і посилення ролі екстремістських політичних сил. Новітні глобальні тенденції суспільного розвитку зумовили мобілізаційні та організаційні труднощі провідних німецьких партій. Зростаюча потреба переосмислення ролі партій у політичному житті країни відкриває широке дискусійне поле перед науковцями та політиками. Увага німецької науки до вивчення партійно-владної взаємодії посилюється усвідомленням того факту, що стан кризи у партійному середовищі неминуче позначиться на стабільності політичної системи ФРН.

Пошук додаткових факторів стабілізації та оптимізації зв'язку між суспільством і державою є також нагальним для розвитку української демократії, яка перебуває в стані перманентного політичного реформування. Тож проведення комплексного дослідження теоретичних та практичних аспектів владно-партійної взаємодії в сучасній Німеччині зумовлене необхідністю узагальнити досвід функціонування політичних систем провідних країн світу з метою розбудови ефективної моделі взаємодії партій та органів державної влади в Україні.

Важливість саме німецького досвіду для політичного реформування України пояснюється низкою факторів. По-перше, історичні умови становлення багатопартійності в Україні та східних землях об'єднаної Німеччини є схожими, зважаючи на тоталітарне минуле НДР та УРСР. Механізм швидкого відновлення у східнонімецьких землях цивілізованої партійної системи та демократичності взаємовідносин у площині “партії – влада” заслуговує на увагу українських дослідників. По-друге, проблема регіоналізації партійного представництва в органах державної влади за віссю „схід – захід”, що створює труднощі у функціонуванні партійної системи Німеччини

на федеральному рівні, також потребує додаткового переосмислення в сучасних українських політичних реаліях. По-третє, орієнтація вітчизняного законодавства на розбудову пропорційної виборчої системи та розширення повноважень Верховної Ради України робить досвід німецької парламентської демократії незамінним. Детальна нормативно-правова база діяльності партій, можливості партійно-політичного впливу на органи влади, поєднання в політичній практиці плюралізму партійного спектру та дієвості парламентсько-урядової системи Німеччини – це ті сфери дослідження, які надають багатий теоретичний та фактичний матеріал для наукового осмислення позитивних і суперечливих моментів у взаємовідносинах партій і держави.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження – проаналізувати відносини та зв'язки, що виникають між державою та партіями в процесі реалізації політичної влади в об'єднаній Німеччині.

Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити такі основні завдання:

- охарактеризувати основні теоретико-методологічні підходи до вивчення партійних систем, оцінити можливості їхнього застосування для дослідження владно-партійної взаємодії в Німеччині;
- проаналізувати основні напрямки досліджень партійної системи ФРН у вітчизняній та зарубіжній політичній науці;
- розкрити правові основи функціонування механізму владно-партійної взаємодії, а також висвітлити заходи держави щодо вдосконалення правового регулювання діяльності партій в об'єднаній Німеччині;
- з'ясувати вплив інституту політичних партій на формування та діяльність вищих органів державної влади ФРН, прослідкувати зв'язок між партійною системою та розподілом повноважень між гілками влади;
- розглянути розвиток представництва провідних німецьких партій у парламентсько-урядовій системі на федеральному та земельному рівнях;
- виявити структурні властивості партійної системи об'єднаної Німеччини та прослідкувати за процесом їх змін у регіональному та загальнонаціональному масштабі;
- з'ясувати значення для України досвіду владно-партійної взаємодії у Німеччині.

Об'єктом дисертаційного дослідження є взаємодія політичних партій та органів державної влади в політичній системі ФРН.

Предметом дослідження є особливості політико-правового регулювання взаємодії партій і держави, специфіка впливу політичних партій на формування та діяльність вищих органів державної влади, а також тенденції розвитку партійної системи об'єднаної Німеччини.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з 1990 по 2005 рр. Нижня межа цього відрізка часу визначається проведенням перших загальнонаціональних виборів до Федерального

парламенту (Бундестагу), становленням єдиної партійної системи Німеччини і формуванням на новій партійній основі федеральних органів влади. Верхньою хронологічною межею є завершення періоду перебування при владі урядової коаліції СДПН і партії „Союз 90/Зелені” та партійне структурування діючого Бундестагу за результатами виборів 2005 р. Обмеження дослідження зазначеними часовими рамками визначається тим, що на цей період припадає формування стійкої системи взаємних зв'язків між партіями, причетними до здійснення влади.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Тема дисертації передбачала застосування інституційного підходу для аналізу функціонування та взаємодії інститутів політичної системи, їх повноважень, формальних правил прийняття рішень. Для дослідження внутрішньої структури та взаємозалежності складових системи „органи державної влади – політичні партії” автор використав метод структурно-функціонального аналізу.

При тлумаченні та зіставленні положень німецького законодавства, установчих документів політичних партій застосовувалися формально-юридичний та порівняльно-правовий методи.

Для аналізу механізму взаємозв'язку між державно-владною та партійною системами залучалися теоретичні моделі таких відомих зарубіжних науковців, як М.Дюверже (вплив виборчої системи на партійну систему, взаємодія партій та політичного режиму), Дж.Сарторі (методика аналізу функціонування двопалатних систем у парламентській формі правління), Г.Лембрух (градація федеральних земель за партійним критерієм) та ін.

Оскільки проблематика партійно-владної взаємодії в Німеччині є предметом гострих дискусій, автор намагався задіяти якомога більше кількісних показників і послужитися багатоваріантністю у статистичному аналізі, щоб досягти максимальної емпіричної коректності. Для вивчення партійної системи на емпіричному рівні використовувалися такі формалізовані методики дослідження, як розрахунок індексу ефективної кількості партій, індексу урядової істотності та індексу агрегації.

Емпіричну базу дослідження складають: установчі документи та передвиборні програми політичних партій ФРН; тексти коаліційних угод німецьких партій; щорічні фінансові звіти політичних партій; офіційна виборча статистика і статистичні дані зі сфери діяльності партій та органів державної влади; результати соціологічних досліджень, що були проведені зарубіжними науковцями; законодавчі акти, які регулюють діяльність партій та вищих органів державної влади Німеччини.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в наступному:

– зроблено комплексний аналіз основних теоретико-методологічних підходів, які можуть бути використані для вивчення партійної системи Німеччини. На основі інституційного підходу розроблена модель аналізу механізму взаємодії політичних партій та органів державної влади, яка

передбачає визначення структурних елементів партійної системи та врахування комплексу інституційних факторів впливу на партійно-владну взаємодію;

– визначено основні напрямки досліджень взаємодії партій та органів державної влади в ФРН: а) оцінка ролі та місця партій у сучасній німецькій політичній системі; б) дослідження правових умов діяльності партій; в) вивчення владно-партійної взаємодії у контексті розгляду проблем німецького парламентаризму та федералізму; г) характеристика розвитку окремих суб'єктів партійно-політичного життя; д) аналіз результатів парламентських виборів на земельному та федеральному рівнях; е) дослідження партійного представництва в органах влади та розвитку партійної системи;

– встановлено складові політико-правового регулювання діяльності політичних партій у Німеччині: оформлення місця та ролі партій у політичній системі, регламентація внутріпартійних організаційних відносин, регулювання фінансових аспектів партійного життя та участі партій у виборах до представницьких органів влади. Відзначено, що однією з характерних рис розвитку сучасного німецького партійного законодавства є тенденція до посилення контролю держави за фінансовими джерелами партій;

– з'ясовано, що політичні партії відіграють важливу роль у формуванні та функціонуванні системи вищих органів державної влади ФРН. Партії впливають: а) на створення та функціонування фракцій Федерального парламенту; б) на обрання Федерального канцлера і формування складу Федерального уряду; в) на взаємовідносини між Бундестагом і Федеральним урядом, а також між Бундестагом і Бундесратом; г) на обрання Федерального президента та членів Федерального конституційного суду. Відзначено, що партійний вплив на конституційні органи влади простежується значно ширше, ніж це регламентовано положеннями німецького законодавства. Зафіксовано чіткий зв'язок між відносинами у площині “правлячі – опозиційні партії” та розподілом влади у системі “парламент – уряд”;

– досліджено можливості окремих партій брати участь в організації державної влади Німеччини. Встановлено, що німецьку партійну систему на парламентсько-урядовому рівні представляють п'ять політичних сил: блок ХДС/ХСС, СДПН, ВДП, партія „Союз 90/Зелені” та ПДС. Як основні передумови для участі політичних партій у здійсненні урядових функцій проаналізовано коаліційний потенціал, ідейно-програмний та внутрішньоорганізаційний розвиток суб'єктів партійної системи;

– розглянуто співвідношення представництва партій у парламентах і урядах на федеральному та земельному рівнях, внаслідок чого встановлено регіоналізацію партійного розвитку за віссю “схід-захід”. Відзначено, що посилення диференціації партійних систем на земельному рівні може спричинити розкол федеральної партійної системи, який негативно

позначиться на процесі політичної інтеграції земель в умовах так званого “кооперативного федералізму”;

– досліджено елементи німецької партійної системи, які визначають її структурні властивості: а) партії, пов'язані з механізмом здійснення державної влади; б) партії, що займають домінуюче положення в системі партійно-владних зв'язків; в) відносини між суб'єктами партійної системи, як між правлячими та опозиційними партіями, так і між партнерами по коаліції. З'ясовано, що ХДС та СДПН посідають провідні позиції в партійній системі й мають визначальний вплив на функціонування органів державної влади. Встановлено домінуючий характер коаліційних зв'язків між партіями в межах двох блоків: ХДС/ХСС – ВДП та СДПН – Союз 90/Зелені;

– обґрунтовано тезу, що коаліційна конструкція з двох партійних блоків забезпечує стійкість міжпартійних зв'язків і сприяє стабільності парламентсько-урядової системи на федеральному рівні. Водночас коаліційна політика партій в окремих землях є більш гнучкою, а співпраця партій у земельних урядах та парламентах є менш стійкою, ніж у загальнонаціональному масштабі.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів.

Фактичний матеріал, висновки та узагальнення можуть стати підґрунтям для подальшої науково-дослідної розробки проблематики владно-партійної взаємодії, у тому числі і в Україні. Комплексний характер роботи розширює простір для досліджень у вітчизняній партології та германістиці з таких питань: правове регулювання діяльності партій, взаємодія інститутів політичної системи, функціонування окремих політичних партій та розвиток партійної системи в цілому.

Положення дисертації можуть бути використані в навчально-педагогічній діяльності: під час проведення лекційних та практичних занять, у розробці навчальних планів і програм спецкурсів із проблематики політичної системи Німеччини, для написання кваліфікаційних робіт.

Результати наукового дослідження можуть стати в нагоді політичним партіям у пошуку більш ефективних засобів набуття та реалізації владного статусу. Врахування досвіду ФРН у розбудові правових взаємовідносин між партіями та державною владою буде корисним для налагодження ефективної взаємодії політичних інститутів в Україні.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження викладені автором на підсумкових наукових конференціях професорсько-викладацького складу УжНУ (2002 – 2005 рр.), на міжнародній науковій конференції “Закарпаття в ХХІ столітті: розвиток і перспективи в політиці, економіці та культурі” (Ужгород, 2002 р.), на міжнародній конференції „Дні науки філософського факультету-2005” (Київ, 26-27 квітня 2005 р.), на всеукраїнській науково-практичній конференції “Політичні партії і вибори в Україні: історія і сучасність” (Івано-Франківськ, 14-15 жовтня 2005 р.), на міжнародній конференції “Перспективні напрями вивчення всесвітньої історії” (Київ, 10-11 листопада 2005 р.), на міжнародній науково-практичній

конференції “Трансформація політичних систем на постсоціалістичному просторі” (Київ, 8-9 лютого 2006 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження знайшли відображення у восьми наукових публікаціях, чотири з яких надруковані в фахових виданнях з політології.

Структура та обсяг дисертації. За своєю структурою дисертаційне дослідження складається зі списку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг основного тексту дисертації становить 185 сторінок. У роботі використано 310 джерел.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність і новизна обраної теми дисертаційної роботи, визначаються мета, об’єкт, предмет і основні наукові завдання дослідження, розкриваються теоретичне і практичне значення дисертації та апробація її головних положень.

У першому розділі – **“Теоретико-методологічні засади дослідження партійних систем”** – охарактеризовано методологію аналізу структурних елементів партійних систем та факторів впливу на партійно-владну взаємодію, з’ясовано суть основних категорій дослідження, здійснено огляд наукових робіт за темою дисертації.

Узагальнення досвіду вивчення партійних систем засвідчило, що більшість сучасних науковців при визначенні суті та типології партійних систем, з’ясуванні їх структурних властивостей у центр аналізу ставлять систему взаємних зв’язків між партіями, а також між партіями та державною владою. Партія як суб’єкт партійної системи повинна мати щонайменше дві взаємопов’язані ознаки: бути представленою в державних органах влади і виражати значні політичні інтереси суспільства. Одночасне перебування партій у суспільній і державній сферах є умовою стабільного розвитку партійної і політичної систем.

Відзначається, що першочерговим для аналізу механізму взаємодії політичних партій та органів державної влади є встановлення елементів, які визначають структурні властивості партійної системи. Від наявності та стійкості цих властивостей залежить зрілість партійної системи і стабільність партійно-владних відносин. До структурних елементів віднесені: а) партії, пов’язані з механізмом здійснення державної влади; б) партії, що займають домінуюче положення в системі партійно-владних зв’язків; в) відносини між суб’єктами партійної системи, як між правлячими та опозиційними партіями, так і між партнерами по коаліції. Поєднання теоретичних та емпіричних методик аналізу структурних елементів партійних систем, розроблених У.Вагшалем, Л.Дунаєвою,

О.Нідермаєром, М.Примушом, Дж.Сміттом, Ю.Шведою, дозволяє цілісно підійти до визначення конфігурації партійної системи та аналізу розвитку партійно-владних відносин.

У розділі підкреслюється, що на механізм взаємодії партій та органів державної влади впливає цілий комплекс інституційних факторів, серед яких основними є: форма правління, форма державного устрою, характер політичного режиму, структура парламенту, тип виборчої системи, норми правового регулювання. Вплив інституційних факторів на розвиток партійних систем викладено в працях таких відомих дослідників, як М.Дюверже, Г.Лембрух, А.Ліппхарт, Дж.Сарторі, М.Уоллерстайн.

Дослідження розвитку партійної системи, партійно-владної взаємодії в ФРН відноситься до актуальних проблем зарубіжної, передусім німецької, політичної науки, що зумовлено виключною роллю партій у політичній системі. Із посиленням впливу партій в українській політиці зростає інтерес до даної проблематики й у вітчизняній науці. У працях В.Баштанника, М.Примуша, С.Топалової, Ю.Шведи аналіз партійно-політичного життя в Німеччині провадиться в контексті порівняльних досліджень політико-правового регулювання діяльності партій та розвитку партійних систем країн світу. Суто німецькій партійній проблематиці присвячені публікації М.Копиленко, А.Кудряченка, А.Мартінова, Я.Чорногора.

Наразі в дослідженнях партійно-владної взаємодії в ФРН можна виокремити такі основні напрями: а) оцінка ролі та місця партій у сучасній німецькій політичній системі; б) дослідження правових умов діяльності партій; в) вивчення владно-партійної взаємодії у контексті розгляду проблем німецького парламентаризму та федералізму; г) характеристика розвитку окремих суб'єктів партійно-політичного життя; д) аналіз результатів парламентських виборів на земельному та федеральному рівнях; е) дослідження партійного представництва в органах влади та розвитку партійної системи.

Питання про роль та місце партій у політичній системі ФРН залишається найбільш дискусійним у сфері партійних досліджень. Позиції розходяться з різних аспектів партійно-владної взаємодії в ФРН, зокрема з таких, як: правове регулювання діяльності партій, партійний вплив на функціонування державних органів влади, домінування в партійній системі ХДС і СДПН. Разом з тим, і радикальні критики політико-правових та реальних умов діяльності німецьких партій (А.Амплеєва, Х.Апель, Х.Г. фон Арнім, Р. фон Вайцзеккер, В.Хенніс), і помірковане крило партійних дослідників (П.Леше, Г.Мінтцель, М.Морлок, Р.Штосс) погоджуються в одному: потреба реформ у партійному середовищі – необхідна.

Характерною рисою в дослідженнях експертів із німецького партійного права (К.Насмахер, М.Морлок, Д.Тсасос) є направленість їх зусиль не на обґрунтування чи заперечення дієвості тих чи інших правових норм, не на беззастережну критику партійного законодавства, а на пошук

оптимальних форм функціонування партій, переосмислення їх ролі у політичній системі та визначення адекватного цієї ролі законодавчого регулювання.

Взаємодія партій із органами державної влади в об'єднаній Німеччині висвітлюються науковцями в контексті розгляду проблем німецького парламентаризму, федералізму та досліджень урядової діяльності. Сучасне переосмислення проблем, пов'язаних із парламентською діяльністю політичних партій у ФРН, знаходимо в працях В.Баштанника, Е.Гюбнера, В.Ізмайра, Г.Кречмера, С.Кропп, С.Топалової. Вчені зосереджують свою увагу на висвітленні правових, організаційних, персонально-кадрових чинників, які відкривають можливості для впливу партій на парламент.

Окремих аспектів впливу партійного фактора на формування та діяльність виконавчих, судових органів державної влади в об'єднаній Німеччині торкаються в своїх публікаціях Г.Гіршер, В.Кессель, Д.Мертен, К.Ніклаус, Г.-П. Шнайдер, К.Штуве.

Особливості становлення системи партій в об'єднаній Німеччині, еволюційні етапи розвитку представництва партій в органах влади з'ясовуються в дослідженнях У. фон Алеманна, М.Діманіса, Е.Єссе, А.Кудряченка, С.Леванського, П.Леше, О.Нідермаєра. Дослідники партійної системи більше зосереджуються на електоральних, структурно-організаційних характеристиках німецьких партій, менше приділяючи уваги розкриттю особливостей партійної діяльності під кутом зору набуття ними парламентської та урядової відповідальності.

У другому розділі – **“Політико-правове регулювання взаємодії партій та держави”** – аналізується правова основа діяльності партій в об'єднаній Німеччині. Основна увага тут зосереджена на тих правових моментах, які регулюють різні аспекти взаємодії партій та держави, а саме: оформлення місця та ролі партій у політичній системі; регламентація внутріпартійних організаційних відносин; дотримання процедури заборони та розпуску партійних організацій; участь партій у виборах до представницьких органів; державне фінансування партій та регулювання приватних пожертв для їх діяльності.

Сучасне німецьке партійне законодавство відзначається детальним регулюванням усіх сфер партійної діяльності, що зумовлено виключною роллю партій у формуванні та діяльності органів влади. Система партійного законодавства ФРН зберігає основу правового спадку Західної Німеччини, увібравши як позитивні здобутки у розбудові правових норм про політичні партії, так і суперечливі твердження закону. Окремі суперечливі моменти в державно-партійній взаємодії фіксуються у виборчому, фінансовому та парламентському законодавстві. Так, нерозв'язаною залишається проблема вільного мандата, якому суперечить не тільки політична практика формування та функціонування депутатського корпусу парламенту, але й інші законодавчі акти ФРН.

Зміни в партійному законодавстві після об'єднання Німеччини торкнулися здебільшого системи фінансування політичних партій. Але, незважаючи на суттєві кроки законотворців із

вдосконалення системи розподілу державних коштів, фінансова сторона взаємодії партій та держави є найбільш проблемною. Динамізм фінансової сфери діяльності партії не дозволяє разовим актом врегулювати всі питання і ліквідувати порушення закону в цій галузі, що підкреслює необхідність постійних пошуків у даному напрямку.

Закон гарантує, а держава контролює дотримання внутрішньої та зовнішньої свободи діяльності партій. Законодавчо регламентується весь комплекс відносин, які складають основу організаційної побудови політичних партій, як передумови дотримання внутріпартійної демократії. Водночас у ключовому для партійно-владної взаємодії питанні – забороні політичних партій – Основний закон мінімізує втручання в цей процес законодавчих та виконавчих органів, залишаючи розв'язання даної проблеми лише за Федеральним конституційним судом.

Виборче законодавство ФРН забезпечує формування стабільної та ефективної партійної системи. Діюча в Німеччині так звана „персоніфікована” пропорційна система виборів дозволяє одночасно поєднувати як сильні сторони пропорційної системи з високим виборчим бар'єром, так і системи представництва відносної більшості: в парламенті представлені впливові політичні сили, і депутати не втрачають зв'язок із виборцями округу.

Таким чином, і законодавство, і держава в цілому намагаються створити та підтримувати демократичну основу, яка необхідна політичним партіям, щоб максимально реалізувати політичну волю народу. Так, дії держави в забезпеченні діяльності партій чітко регулюються законодавством. Основний закон і “Закон про політичні партії” дозволяють партіям впливати на діяльність органів влади (парламенту та уряду), але чітко не окреслюють межі такого впливу. А в умовах правової держави і парламентської форми правління перед партіями як суспільними об'єднаннями відкриваються численні варіанти політичного впливу на державні органи в обхід прямого порушення норм закону.

Третій розділ – **“Вплив політичних партій на формування та функціонування вищих конституційних органів державної влади”** – містить аналіз чинників партійного впливу на склад та функціонування Бундестагу, Федерального уряду та Федеральної ради.

Встановлено, що партії здійснюють визначальний вплив на всіх етапах формування та функціонування Федерального парламенту і Федерального уряду. Дія партійного фактора простежується на всіх рівнях комунікаційного процесу в парламентсько-урядовій системі, де сформувалася система стійких зв'язків у площинах „партія – фракція”, „партія – канцлер”, „парламентська більшість – партія – уряд”.

При розгляді взаємодії партій та фракцій враховувалися такі основні моменти. По-перше, виборча система реалізує на практиці механізм обрання до парламенту партійних кандидатів, структуризація Бундестагу проходить за партійним принципом. По-друге, між партіями та фракціями існують тісні взаємозв'язки, які відображені в партійних статутах. По-третє, кадрова

політика німецьких партій передбачає, що депутатські мандати отримують найбільш віддані члени партії. Крім того, депутати є організаційно пов'язані партійними посадами різного рівня. По-четверте, попри внутріфракційні суперечки, на партійній основі досягається єдність фракції у прийнятті важливих рішень, які підпорядковані реалізації програмної мети. Саме тому фракції і парламентські групи в німецькому Бундестазі мають стійке членство і єдність під час голосування.

Основними засобами впливу партій на формування уряду, на взаємодію уряду та парламентської більшості є коаліційні переговори, від результату яких залежить формування і функціонування парламентської більшості, обрання канцлера та формування уряду. Найбільший вплив на процес прийняття рішень мають неформальні зустрічі керівників коаліційних партій. Скріпленню відносин у системі „уряд – партії – парламентська більшість” сприяють кадровий взаємозв'язок фракцій та партій на рівні керівників коаліції, а також обіймання депутатами посад у виконавчих структурах, що не забороняється німецьким законодавством. Постійне узгодження дій між представниками уряду та парламентської більшості, зумовленість їх рішень партійними пріоритетами деформували класичну схему розподілу влади, згідно з якою уряд і парламент протистоять один одному як дві незалежні гілки влади. На практиці протистояння зі сфери “парламент – уряд” перемістилося у площину “правлячі партії – опозиція”. Водночас, слід враховувати, що згуртованість у рамках партійних коаліцій є суттєвим фактором для забезпечення стабільності парламентсько-урядової системи в об'єднаній Німеччині.

Через призму протистояння правлячих та опозиційних партій розглянуто діяльність Бундесрату. Встановлено, що тісна взаємопов'язаність механізмів функціонування Бундестагу та Федеральної ради може зумовлювати прийняття політичних рішень за партійним інтересом у випадку однорідної чи неоднорідної партійної більшості в цих державних органах. Шляхом зіставлення представництва партій у Бундестазі та Бундесраті проаналізовано вплив партійно-політичного чинника на діяльність Бундесрату в 1990 – 2005 рр. У цілому, враховуючи не конституційно-правові настанови, а фактичну деформацію розподілу повноважень між Федеральним урядом та Бундестагом, автор позитивно оцінює можливості впливу Бундесрату на німецьку політику. Федеральна рада є тим конституційним органом, який вносить додатковий елемент противаги у механізм розподілу влади.

Інституційні механізми створюють для провідних партій можливість впливати на формування складу Федерального конституційного суду та обрання Федерального президента. Але, незважаючи на партійний вплив на формування цих інституцій, тиск партій на їх діяльність досить незначний. Автор схильний вважати, що існуюча кількісна рівновага між судьями Федерального конституційного суду, які обираються за пропозицією ХДС та судьями від СДПН, є своєрідним гарантом нейтралізації партійного компонента під час ухвалення рішень цим важливим державним органом.

У розділі наголошується, що партійний вплив на вищі органи державної влади простежується значно ширше, ніж це зафіксовано правовими формулами в ст. 21 Основного закону та §1 „Закону про політичні партії”. Водночас, в умовах діючої форми правління в ФРН, яка ускладнена елементами федеративного устрою, партії та існуючий рівень їх взаємодії з органами влади є необхідною основою для стабільності політичної системи Німеччини, для збалансування інтересів різних політичних сил.

У четвертому розділі – **“Тенденції розвитку партійної системи об'єднаної Німеччини на федеральному та земельному рівнях”** – проаналізовано особливості представництва політичних партій у парламентсько-урядовій системі.

Розвиток партійної системи розглядається під кутом зору зміни можливостей партій брати участь у здійсненні влади. Результати виборів, парламентський та урядовий (коаліційний) потенціал партій розглядаються як базові показники розвитку політичного діалогу між партіями та владними органами; ідейно-програмна еволюція партій береться до уваги лише в аспекті зміни можливостей політичних сил виконувати владні функції. Зважаючи на коаліційний характер здійснення партіями державної влади, аналізується простір для міжпартійної конкуренції. Зафіксовано, що партійна система об'єднаної Німеччини є більш поляризованою, ніж до 1990 р., однак ідеологічна дистанція між основними партіями не є значною, що збільшує варіанти для коаліційної взаємодії.

Виходячи з партійного складу правлячих коаліцій на федеральному рівні, розвиток партійної системи Німеччини в 1990 – 2005 рр. умовно поділено на два періоди: в 1990 – 1998 рр. парламентська більшість та уряд складалися з представників ХДС/ХСС та ВДП, а в 1998 – 2005 рр. на парламентсько-урядовій арені домінувала коаліція СДПН – Союз 90/Зелені.

У кожному з названих періодів партії проводили значні зміни у ідейно-програмному спрямуванні, кадровій політиці та коаліційній стратегії. Складність аналізу цих параметрів полягає у їх динамічності в першій половині 1990-х рр., але вже з 1998 р. можна констатувати наявність стійких тенденцій у розвитку коаліційної взаємодії партій.

Розвиток партійної системи в другій половині 1990-х рр. чітко засвідчив прагнення всіх партій, представлених у Бундестазі, бути причетними до урядової відповідальності. Зокрема, участь у здійсненні урядової влади стала рушійною силою, що спричинила кардинальну трансформацію партії „Союз 90/Зелені” від антисистемної політичної сили в урядову партію за менш, ніж десять років. Готовність до урядової відповідальності на земельному та федеральному рівнях демонструє також ПДС, але наміри демократичних соціалістів блокуються відсутністю внутріпартійної єдності та змін в ідейно-програмному розвитку.

Аналіз структурних елементів федеральної партійної системи засвідчив формування в другій половині 1990-х рр. стійких коаліційних зв'язків між двома блоками партій СДПН – Союз 90/Зелені

та ХДС/ХСС – ВДП (система „два плюс два”). Така конфігурація партійної системи, загалом, сприяє стабілізації та легітимації політичної системи ФРН, оскільки коаліційна більшість у Бундестазі отримує додатковий стимул для утримання єдності, а для виборця є очевидним, яка партійна коаліція буде сформована в разі перемоги, навіть якщо партії не декларують свої цілі в міжпартійній співпраці. Результати виборів до Бундестагу 19 вересня 2005 р. створили “патову ситуацію” між двома коаліційними таборами: ні ХДС/ХСС – ВДП, ні СДПН – Союз 90/Зелені не здобули необхідної більшості депутатських мандатів для формування уряду. Утворення так званої “великої коаліції” між СДПН та ХДС/ХСС у листопаді 2005 р. засвідчило, що в даному випадку важливим фактором у коаліційній стратегії німецьких партій виступили не стільки політико-ідеологічні розбіжності в програмах великих партій, скільки тактичні міркування та система стійких зв’язків між колишніми партнерами по коаліції. Адже досить імовірним був варіант формування коаліції у складі СДПН, ВДП та партії “Союз 90/Зелені”.

Встановлено, що партійно-урядова система „два плюс два”, яка склалася у федерації, не знаходить свого віддзеркалення на земельному рівні. Аналіз результатів виборів та партійного представництва в ландтагах та земельних урядах засвідчив ряд особливостей. По-перше, на земельному рівні домінуючий характер зв’язків у рамках блоків СДПН – Союз 90/Зелені та ХДС/ХСС – ВДП має часткове відображення. Зафіксована значна кількість випадків, коли урядові коаліції формувалися з партій, які протистоять на федеральному рівні. По-друге, ВДП, Союз 90/Зелені з середини 1990-х є слабо представленими в парламентсько-урядовій системі східнонімецьких земель, а ПДС жодного разу не була репрезентована в ландтагах західних земель. По-третє, на земельному рівні до парламентської діяльності, а подеколи й до участі в урядових коаліціях причетні представники крайніх лівих та правих політичних сил. По-четверте, визначальний вплив на формування складу урядів та парламентів, як на федеральному рівні, так і на рівні окремих земель, здійснюють представники ХДС та СДПН. Якщо на федеральному рівні можливості цих партій стати правлячими часто залежать від успіху менших коаліційних партнерів, то в окремих землях великі партії здатні самостійно сформувати парламентську більшість і відповідно уряд.

Для узагальнення і порівняння показників представництва політичних партій на федеральному та земельному рівнях були використані формалізовані методики аналізу. Автором розраховані: “ефективне число партій”, індекс агрегації, індекс урядової участі та індекс урядової відповідальності, а також частка голосів, здобутих партіями на виборах у 1990 – 2005 рр., і частка місць партій у Бундестазі, Федеральному уряді та ландтагах. Результати розрахунків показали такі характеристики партійної системи: а) незначний ступінь фрагментації партійної системи як на федеральному, так і на земельному рівнях; б) відносно збалансованість представництва великих партій (ХДС/ХСС і СДПН) у парламентсько-урядовій системі; в) регіоналізацію представництва

малих партій (ВДП, Союз 90/Зелені та ПДС); г) стійкість міжпартійної взаємодії на федеральному рівні та менш стабільне співробітництво коаліційних урядів в окремих землях. Попри значні відмінності партійно-політичного розвитку Німеччини на земельному та федеральному рівнях, система партійного представництва в парламентсько-урядовій системі дозволяє адекватно відображати як регіональні, так і загальнонаціональні політичні інтереси.

У **висновках** підсумовуються результати дослідження відповідно до поставленої мети і завдань:

1. Узагальнення теоретико-методологічних підходів до вивчення партійних систем засвідчило, що для аналізу механізму взаємодії органів державної влади та політичних партій першочерговим є залучення інституційного підходу. Поєднання методик теоретичного та емпіричного аналізу структурних елементів партійних систем та інституційних факторів впливу на їх розвиток дозволяє зафіксувати найменші зміни у механізмі партійно-владної взаємодії, у конфігурації партійної системи. Базові моделі дослідження партійно-владної взаємодії розроблялися з урахуванням функціонування політичних систем демократичних країн Заходу, що значно спрощує їх застосування при вивченні німецької партійної системи.

У ході аналізу основних напрямків досліджень німецької партійної системи встановлено, що високий рівень розробки характерний для таких вузлових проблем у партійно-владній взаємодії, як: фінансування партій, парламентська та урядова діяльність представників партій, співвідношення електорального та коаліційного потенціалу учасників виборчих перегонів, розвиток екстремістських політичних сил. Більшість зарубіжних і вітчизняних вчених розглядає розвиток політичних партій та партійної системи ФРН через призму електоральної поведінки, програмно-ідеологічного розвитку та соціальної структури, часто залишаючи на периферії дослідження особливостей представництва окремих партій в органах влади, впливу партій на формування та діяльність вищих органів державної влади.

2. У Німеччині законодавство про взаємодію партій та держави характеризується детальною регламентацією основ функціонування політичних партій та чітким регулюванням дій державних органів щодо партій. Закон чітко окреслює роль і функції державної влади у забезпеченні організаційних умов діяльності партій, у наданні їм фінансової підтримки, у захисті внутріпартійної демократії, у дотриманні процедури заборони та розпуску партійних організацій.

Законодавство надає партіям як носіям політичної волі народу досить широке коло функцій, у тому числі розкриває можливості впливу на формування та функціонування парламентсько-урядової системи. Але, проголосивши необхідність партійного впливу на діяльність парламенту та уряду, закон не встановив чіткої межі таких дій. В умовах парламентської демократії і федеративного державного устрою існує взаємозв'язок у формуванні та функціонуванні

державних інституцій, що створює додаткові можливості для партійного впливу в політичній практиці.

3. Аналіз умов організації діяльності вищих конституційних органів влади дозволив дійти висновку, що партії здійснюють посилений вплив на формування складу не тільки Бундестагу та Федерального уряду, але й Федеральної ради, Федерального конституційного суду та на вибори Федерального президента. Партійний компонент є визначальним у роботі парламентсько-урядової більшості в Бундестазі. В окремих випадках, простежується також вплив партійної приналежності делегатів земельних урядів на роботу Федеральної ради.

Партійний вплив на вищі конституційні органи влади здійснюється значно ширше, ніж це регламентовано положеннями партійного законодавства. Водночас, при оцінці даного політичного явища необхідно враховувати особливості функціонування партійно-політичної системи сучасної ФРН. Процес прийняття рішень державними органами ускладнений федеральною модифікацією механізму „стримувань та противаг”, а також необхідністю взаємодії між представниками правлячих партій та опозицією як на федеральному, так і на земельному рівнях.

4. Протистояння та взаємодія правлячих і опозиційних партій пронизують всю владну систему Німеччини, яка в цьому аспекті характеризується такими особливостями: а) взаємозалежність і взаємозацікавленість парламентської більшості та уряду модифікують так званий “класичний” розподіл влади між законодавчою та виконавчою гілками, який на практиці здійснюється як протистояння правлячих та опозиційних партій; б) взаємодію між Бундестагом та Бундесратом доцільно розглядати через призму співвідношення представництва партій у цих державних органах; в) існує тісний взаємозв’язок процесів прийняття рішень на федеральному та земельному рівнях, що створює умови для узгоджених дій представників партій у Федеральному уряді та урядах земель, членів фракцій у Бундестазі та ландтагах; г) у площині “правлячі – опозиційні партії” домінуючі позиції на всіх владних рівнях займають дві політичні сили – ХДС і СДПН.

5. Аналіз партійного представництва в парламентсько-урядовій системі засвідчує різні можливості партій брати участь у здійсненні влади. В об'єднаній Німеччині всі партії, представлені на парламентському рівні, прагнуть до розширення своїх можливостей щодо участі у формуванні уряду. У 1900 – 2005 рр. у партіях проводилися значні програмні, кадрові, структурно-організаційні та коаліційно-стратегічні зміни не тільки для того, щоб здобути електоральні дивіденди, але й створити базу для міжпартійної співпраці та максимально забезпечити своїм представникам ефективне виконання владних функцій.

6. Незважаючи на збільшення числа партій, представлених у Бундестазі, та розширення їх коаліційного потенціалу, можна констатувати стабілізацію коаліційної політики партій як головної передумови для їх участі в здійсненні урядової влади. На зміну нестійкій у коаліційному плані

партійній системі Західної Німеччини, яка складалася з двох головних партій та однієї додаткової (система „двох з половиною партій”), в середині 90-х рр. XX ст. приходять конкуренція двох партійних блоків (система „два плюс два”) із чітко визначеними коаліційними пріоритетами.

7. Попри стабілізацію партійно-коаліційної політики в федерації, на земельному рівні партійна конкуренція по біполярній логіці двох блоків напластовується на досягнення консенсусу в окремих земельних коаліціях між партіями, які конкурують на союзному рівні. У федеральних землях фіксуються різноманітні моделі створення парламентсько-урядової більшості і навіть здійснення урядової влади коаліціями меншості. До парламентської діяльності, а подеколи і до участі в урядових коаліціях причетні представники крайніх правих та лівих партійних сил. Тому представництво партій у парламентсько-урядовій системі на земельному рівні є більш гнучким і менш стійким, ніж у загальнонаціональному масштабі.

8. Аналіз результатів парламентських виборів та партійного представництва в органах влади на земельному рівні засвідчує регіоналізацію партійного розвитку за віссю “схід – захід”. У західних землях партійна система складається з чотирьох партій: СДПН, ХДС/ХСС, ВДП та партії “Союз 90/Зелені”, а в східнонімецьких органах влади представлені три партії – СДПН, ХДС та ПДС. Сучасний варіант диференціації партійних систем не загрожує стабільності політичної системи, але з посиленням регіональних відмінностей у розвитку партійної системи об’єднаної Німеччини він може спричинити ускладнення комунікаційного процесу між рівнями влади, зважаючи на взаємопов’язаність федеральної та земельних парламентсько-урядових систем.

9. Дослідження розвитку партійної системи в об’єднаній Німеччині не підтверджує існування зв’язку між присутністю великих партій в органах влади та обмеженням партійної конкуренції, хоча на цей зв’язок часто вказують критики „партійної держави”. Успіхи ПДС на земельному рівні є яскравим свідченням того, як малі партії здатні відтіснити ХДС і СДПН.

10. З точки зору подальшого удосконалення взаємодії партій із органами державної влади в Україні на особливу увагу заслуговують: а) організаційно-правові засади діяльності німецьких партій, регулювання їх державного та приватного фінансування, регламентація діяльності партійних фракцій Бундестагу; б) механізм формування тісної співпраці між урядом та парламентом, забезпечення стійкості парламентської більшості, збалансування інтересів правлячих та опозиційних партій через складові системи “стримувань і противаг”; в) представництво партій у парламентсько-урядовій системі ФРН на федеральному та земельному рівнях.

**ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНІ В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ
АВТОРА:**

1. Ключкович А. Проблеми функціонування партійної демократії в об'єднаній Німеччині // Політологічний вісник. Зб-к наук. праць: Вип. 17. – К.: ТОВ „XXI століття: діалог культур”, 2004. – С. 139-146.
2. Ключкович А. Партії та влада в об'єднаній Німеччині (партійна держава чи партійна демократія?) // Політологічний вісник. Зб-к наук. праць: Вип. 18. – К.: ТОВ „XXI століття: діалог культур”, 2005. – С. 186-193.
3. Ключкович А. Роль політичних партій у забезпеченні взаємодії уряду та парламенту в сучасній Німеччині // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Наук. журнал: Вип. 3. – К.: Міленіум, 2005. – С. 156-161.
4. Ключкович А. Особливості представництва політичних партій у парламентсько-урядовій системі Німеччині // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Київ; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П.Могили, 2005. – Вип. 7. – С. 380-388.
5. Ключкович А. Політико-правовий механізм взаємодії партій та державної влади в Федеративній Республіці Німеччині // Carpathica–Карпатика. – Випуск 27. Карпатський регіон: історія і культура, 2003. – С. 205-214.
6. Ключкович А. Участь політичних партій у формуванні вищих органів державної влади в Німеччині (1990-2002 рр.) // Вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. Випуск 1. – Ужгород, 2004. – С. 115-123.
7. Ключкович А. Механізм взаємодії між політичними партіями та органами державної влади в об'єднаній Німеччині // Міжнародна наукова конференція „Дні науки філософського факультету-2005” (26-27 квітня 2005 року): Матеріали доповідей та виступів. – К.: ВПЦ „Київський університет”, 2005. – Ч. VI. – С. 51-52.
8. Ключкович А. Правовий статус та основи діяльності політичних партій у Німеччині // Вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. Випуск 2. – Ужгород, 2005. – С. 167-179.

АНОТАЦІЯ

Ключкович А.Ю. “Партійна система Німеччини: політологічний аналіз механізму взаємодії органів державної влади та політичних партій (1990 – 2005 рр.)” – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути і процеси. Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2006.

У дисертації досліджено проблеми функціонування партійної системи об'єднаної Німеччини, проаналізовано механізм взаємодії органів державної влади та політичних партій у 1990 – 2005 рр.

Здійснено політико-правовий аналіз сучасного партійного законодавства ФРН, виокремлено основні напрями правового регулювання діяльності політичних партій, встановлено особливості регламентації партійно-владної взаємодії.

У роботі з'ясовано роль партій у забезпеченні функціонування системи органів державної влади Німеччини. Встановлено чинники та ступінь впливу партій на формування та функціонування вищих конституційних органів державної влади. Порівнюючи партійно-політичний склад федеральних та земельних органів виконавчої та законодавчої влади, автор з'ясовує особливості партійного представництва на центральному та регіональному рівнях парламентсько-урядової системи ФРН. Значну увагу автор дослідження приділяє характеристиці основних акторів та факторів міжпартійної взаємодії, що дозволило виявити стійкі коаліційні зв'язки між основними партіями.

Аналіз механізму партійно-владної взаємодії та структурних елементів партійної системи Німеччини дозволив зробити висновок про партійну природу німецької демократії та зафіксувати залежність стабільного розвитку політичної системи від стійкості партійної системи.

***Ключові слова:** Німеччина, політична партія, партійна система, владно-партійна взаємодія, партійна демократія, політико-правове регулювання, органи влади, партійні коаліції, партійне представництво.*

АННОТАЦИЯ

Ключкович А.Ю. "Партийная система Германии: политологический анализ механизма взаимодействия органов государственной власти и политических партий (1990-2005 гг.)" - Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02. – политические институты и процессы. Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, 2006.

В диссертации исследуется механизм взаимодействия между политическими партиями и органами государственной власти в объединенной Германии. Методология исследования построена, исходя из теоретических подходов к анализу политических партий и партийных систем, которые сформировались в современной политической науке. Автором проанализированы основные направления исследований германской партийной системы в зарубежной и отечественной научной мысли.

В диссертации большое внимание уделено проблемам политико-правового регулирования деятельности политических партий. Современное немецкое партийное законодательство отличается детальным регулированием всех сфер партийной деятельности, что обусловлено

исключительной ролью партий в формировании и деятельности органов власти. Автор выясняет положительные и противоречивые моменты в регламентации взаимодействия партий и власти.

В работе выясняется роль партий в обеспечении функционирования системы органов государственной власти ФРГ. Установлено степень и факторы влияния партий на формирование состава высших конституционных органов власти, а также на деятельность Федерального парламента и Федерального правительства. Сделано вывод о том, что партийное влияние на конституционные органы государственной власти, на систему распределения власти в Германии прослеживается в более широкой форме, чем это регламентировано законодательством. Однако автор подчеркивает, что в условиях действующей формы правления в ФРГ, которая осложнена элементами федеративного устройства, партии и существующий уровень их взаимодействия с органами власти служат необходимой основой для стабильности политической системы.

Сравнивая партийно-политический состав федеральных и земельных органов исполнительной и законодательной власти, автор выясняет особенности партийного представительства на федеральном и земельном уровнях политической системы ФРГ. Значительное внимание уделяется характеристике основных актеров и факторов межпартийного взаимодействия в Германии. Автор делает вывод о наличии в партийной системе двух конкурентных блоков партий со стойкими коалиционными связями, что способствует стабильности системы власти на федеральном уровне. Вместе с тем коалиционная политика партий в отдельных землях есть более гибкой, а сотрудничество партий в земельных правительствах и парламентах менее стойким.

Анализ механизма взаимодействия политических партий и органов власти в Германии позволил автору сделать общий вывод о партийной природе немецкой демократии и зафиксировать зависимость стабильного развития политической системы от стойкости партийной системы.

Ключевые слова: Германия, политическая партия, партийная система, взаимодействие партий и власти, партийная демократия, политико-правовое регулирование, органы власти, партийные коалиции, партийное представительство.

SUMMARY

Klyuchkovych A.U. “Germany’s Party System: a Politological Analysis of the Mechanism of Interaction between Governmental Bodies and Political Parties (1990-2005)” – Manuscript.

A thesis for a Candidate Degree in Political Science, speciality 23.00.02 – political institutions and processes. Lviv Ivan Franko National University. – Lviv, 2006.

The dissertation deals with the problems of functioning of the party system in united Germany as well as with the mechanism of interaction between governmental bodies and political parties in 1990-2005.

The political and legal analysis of modern party legislation in the Federal Republic of Germany is carried out, the main trends of the legal control of the political parties' activity are singled out, the peculiarities of the party-government interaction are determined.

The thesis is also concerned with the role of parties in ensuring the functioning of the system of governmental bodies in Germany. The author determines the factors and the degree of influence of parties on the formation and functioning of the higher constitutional governmental bodies. By comparing the party and the political staff of the federal and land bodies of executive and legislative branches the author reveals the peculiarities of party representation on the central and regional levels of the parliamentary-governmental system in the Federal Republic in Germany. Special attention is paid to the description of the main members and factors of the interaction between parties and it made possible to reveal stable coalitional ties between the main parties.

The analysis of the interaction mechanism of the parties and the government as well as the structural elements of the party system in Germany enabled the author to come to the conclusion as to the nature of German democracy and note the dependence of the stable growth of the political system on the stability of the party system.

Key words: *Germany, political party, party system, interaction of the parties and the government, party democracy, political and legal control, governmental bodies, party coalitions, party representation.*

Підписано до друку 02.03.2006. формат 60x84 1/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman Сур.

Різограф. Друк. Умовн. друк. арк. 0,9.

Наклад 100. Замовлення № 4

Ужгород, ПП "Інватор", вул. Мукачівська, 20